

Odgoj i školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa

Žnidarić, Eleonora

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Veterinary Medicine / Sveučilište u Zagrebu, Veterinarski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:178:159269>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Veterinary Medicine -
Repository of PHD, master's thesis](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
VETERINARSKI FAKULTET

SVEUČILIŠNI INTEGRIRANI PRIJEDIPLOMSKI I DIPLOMSKI
STUDIJ *VETERINARSKA MEDICINA*

DIPLOMSKI RAD

Eleonora Žnidarić

Odgoj i školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa

Zagreb, 2024.

Eleonora Žnidarić

Odjel za animalnu proizvodnju i biotehnologiju

Zavod za uzgoj životinja i stočarsku proizvodnju

Predstojnica: prof. dr. sc. Anamaria Ekert Kabalin

Mentori: izv. prof. dr. sc. Sven Menčik

prof. dr. sc. Anamaria Ekert Kabalin

Članovi Povjerenstva za obranu diplomskog rada:

1. prof. dr. sc. Velimir Sušić
2. dr. sc. Ivan Vlahek, viši asistent
3. izv. prof. dr. sc. Sven Menčik
4. prof. dr. sc. Anamaria Ekert Kabalin (zamjena)

Rad sadržava 43 stranice, 12 slika, 2 tablice te 61 literaturni navod.

Zahvala

Zahvaljujem se prof. dr. sc. Anamariji Ekert Kabalin i izv. prof. dr. sc. Svenu Menčiku na stručnim savjetima, pomoći i susretljivosti pri izradi diplomskog rada.

Zahvaljujem se svojoj obitelji i prijateljima na potpori, razumijevanju i strpljenju koje su imali tijekom cijelog studija.

Posebno se zahvaljujem R.Š. koji me ohrabrio u ključnim trenucima.

POPIS PRILOGA

Popis slika:

Slika 1: Fosilni otisci stopala djeteta i šapa *Canida* pronađeni u špilji Chauvet u Francuskoj stari oko 26.000 godin, (izvor: ANCIENT PAGES, 2016.)

Slika 2: Fosilni ostaci psa i djeteta pronađeni u Oberkasselu u Njemačkoj stari oko 15.000 godina (izvor: BATES, 2018.)

Slika 3: Fosilni ostaci žene i psa pronađeni u Izraelu (nalazište Ain Mallaha) stari oko 12.000 godina (izvor: SMITH i VAN VALKENBURGH, 2020.)

Slika 4: Logo FCI-a (izvor: FCI, 2024.)

Slika 5: Logo HKS-a (izvor: HKS, 2024.)

Slika 6: Labrador retriever (izvor: <https://www.kimballstock.com/popuppreview.asp?db=a&image=DOG+18+RK0352+01&itemw=4&itemf=0012&itemstep=101&itemx=136>)

Slika 7: Zlatni retriever (izvor: <https://www.kimballstock.com/preview.asp?db=a&image=DOG+03+JE0003+01>)

Slika 8: Pudl (izvor: [izvor: https://www.kimballstock.com/popuppreview.asp?db=a&image=DOG+05+DB0008+01&itemw=4&itemf=0002&itemstep=151&itemx=190](https://www.kimballstock.com/popuppreview.asp?db=a&image=DOG+05+DB0008+01&itemw=4&itemf=0002&itemstep=151&itemx=190))

Slika 9: Njemački ovčar (izvor: <https://www.kimballstock.com/popuppreview.asp?db=a&image=DOG+01+JE0170+01&itemw=4&itemf=0003&itemstep=51&itemx=95>)

Slika 10: Pas pomagač u svom radnom prsluku (izvor: CZRS, 2024.)

Slika 11: Primjer izvođenj programa čitanja uz pomoć pasa (izvor: HUŠPVM, 2024.)

Slika 12: Program uvođenja psa u osnovnoškolsku nastavu (izvor: HUŠPVM, 2024.)

Popis tablica:

Tablica 1: FCI podjela pasmina pasa u 10 skupina

Tablica 2: Podjela pasa prema uporabnoj svrsi i načinu korištenja

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREGLED REZULTATA DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	2
2.1. Porijeklo i povjesni razvoj psa	2
2.2. Kinološke organizacije i podjela pasmina pasa.....	6
2.2.1. Kinološke organizacije u svijetu i Republici Hrvatskoj	6
2.2.2. Podjela pasmina pasa.....	8
2.3.1. Labrador retriever (engl. <i>Labrador retriever</i>).....	10
2.3.2. Zlatni retriever (engl. <i>Golden retriever</i>).....	12
2.3.3. Pudl (franc. <i>Caniche</i>).....	13
2.3.4. Njemački ovčar (njem. <i>Deutscher Schäferhund</i>)	15
2.4. Postupci, metode uzgoja i odabir pasa za školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa...	17
2.4.1. Prikaz osnovnih metoda odgoja i školovanja pasa	18
2.4.1.1. Socijalizacija	18
2.4.1.2. Trening budućeg psa pomagača i terapijskog psa.....	19
2.4.1.3. Školovanje pasa vodiča slijepih osoba.....	22
2.4.2. Različite pomagačke svrhe i njihov neprocjenjiv doprinos u kvaliteti života pojedinaca – djece ili odraslih osoba	23
2.4.3. Značaj i važnost uključivanja terapijskih pasa u svakodnevni život korisnika	25
2.4.3.1. Poticanja razvojnih procesa djece i mladih s poteškoćama u razvoju	27
2.4.4. Značaj Udruga koje sudjeluju u školovanju pasa s pomagačkom i terapijskom namjenom	31
2.4.4.1. Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet.....	31
2.4.4.2. Centar za rehabilitaciju Silver.....	32
3. ZAKLJUČCI.....	35
4. LITERATURA	36
5. SAŽETAK	41
6. <i>SUMMARY</i>	42
7. ŽIVOTOPIS	43

1. UVOD

Odgoj i školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa danas poprima sve veće značenje prilikom rehabilitacije osoba s invaliditetom ili pomoći djeci (odraslima) s različitim medicinskim potrebama. Prisutni fizički ili mentalni nedostatak smanjuje životnu aktivnosti osobe koja sama nije u mogućnosti izvršavati svakodnevne životne zadaće i obveze, te joj u tome može pripomoći dobro socijalizirani i školovani pas - pas pomagač, odnosno terapijski pas. Najčešće korištene pasmine pasa pomagača i pasa u terapijske svrhe su: psi vodiči za poboljšanje mobilnosti slijepih osoba, rehabilitacijski psi koji svakodnevno pomažu nepokretnim osobama i terapijski psi koji sa pomagačkom i terapijskom namjenom potiču razvojne procese djece s teškoćama u razvoju.

Odabir genetski pogodnog šteneta je prva stepenica prilikom socijalizacije psa, međutim odgoj i školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa je dug i zahtjevan proces, a započinje socijalizacijom pasa unutar socijalizacijske obitelji koja to štene prihvaća i uzima kao svojeg psa.

Socijalizacijska obitelj je ključ dobro odgojenog psa. Nakon toga slijedi školovanje u nekom od centara i predaja psa pomagača krajnjem korisniku.

Cilj ovog diplomskog rada je opisati udomaćivanje i razvoj psa kao vrste, njihovu podjelu i organizaciju uzgoja, detaljno opisati način odgoja, socijalizacije i školovanja pasa pomagača i terapijskih pasa za specifične svrhe, te dati kraći pregled najnovih spoznaja njihova korištenja i uloge u svakodnevnom društvu kroz prikaz rada dviju udruga za školovanje pasa koje djeluju na području Republike Hrvatske.

2. PREGLED REZULTATA DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

2.1. Porijeklo i povjesni razvoj psa

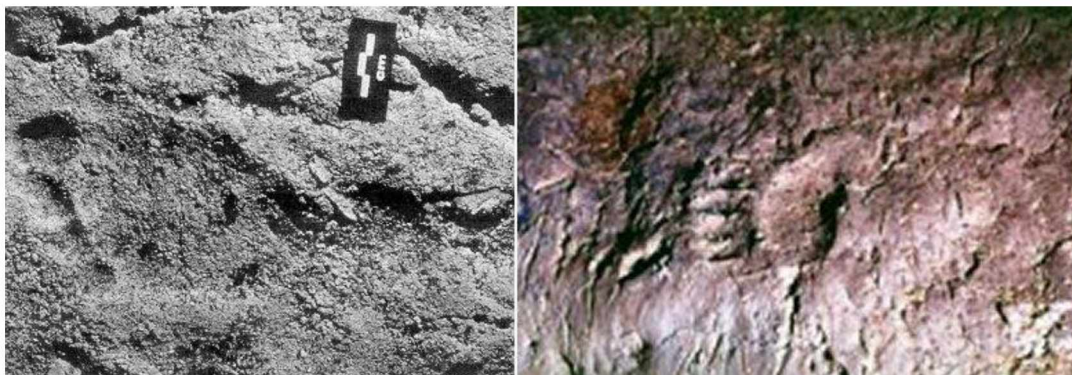
Mnoge su teorije o podrijetlu današnjih pasa. Arheološki nalazi upućuju na to da je najstariji predak današnjih kanida bio pripadnik roda *Miacis* (porodica *Miacide*), koji je obitavao na području Europe i Sjeverne Amerike tijekom pleocena i eocena tj. prije 66 – 33 milijuna godina. Od njega se na području Euroazije razvio *Cynodictis* ili „prvi pravi pra-pas“ koji je imao retraktibilne kandže i dio vremena boravio na drveću. Od tog izvornog oblika razvoj je dalje tekao u dvije evolucijske grane: od *Cynodesmusa* su se razvile životinje nalik hijenama i mačkama na području Afrike, dok je *Tomarctus*, koji je obitavao na području Euroazije, predak današnjih vukova, lisica i pasa (VANACORE, 2024.). Prema navodima u literaturi, prije 15 – 12 milijuna godina došlo je do razdvajanja evolucijskih grana u tri smjera: evolucija kanida sličnih crvenoj lisici, evolucija kanida sličnih polarnoj / arktičkoj lisici te evolucija kanida sličnih vuku (sivi vuk, šakal, kojot, pas) (WANG i sur., 2004.). Kako navode THALMANN i PERRI (2018.), do “razdvajanja” psa od vuka došlo je prije 40 – 30 tisuća godina. Na temelju različitih arheoloških, arheometrijskih i genetičkih istraživanja, dokazano je kako su psi domesticirani još u pleistocenu te da je pripitomljavanje pasa od danas izumrle populacije vukova vezano za područje Euroazije (PERRI i sur., 2021.). Tijekom procesa udomaćivanja psa, došlo je do brojnih prilagodbi u odnosu na vuka. Pa tako, između brojnih morfoloških promjena najuočljivije su promjene oblika lubanje: skraćivanje vilice, smanjenje broja zubi, promjena oblika ušiju, njuške, očiju i sl. Među značajnijim fiziološkim promjenama ističe se da su od mesojeda današnji psi postali svejedi, ženke su postale diestrične, današnji psi laju, a rjeđe zavijaju, a sluh i vid im je nešto lošije razvijen. Za povezanost psa i čovjeka iznimno su važne psihičke promjene: smanjen strah od ljudi, pitomije ponašanje i privrženost te povećana tolerancija i smanjena reakcija na stres (GLEESON i WILLSON, 2023.).

U istočnom dijelu srednje Europe je, prilikom arheološkog iskopavanja, pronađen najstariji pas koji vjerojatno potječe iz doba ranog neolita. Radi se o *Canis familiaris Putiatini*, koji je veličinom bio vrlo sličan srednje velikom ovčarskom psu, građom lubanje podsjećao na dinga iz Australije te se nagađa da potječe od malog indijskog vuka. Od njega su nastali: *Canis f. Palustris*, *Canis f. Intermedius*, *Canis f. Matris optimea*, *Canis f. Decumanusi*, *Canis f. Leiner* te

Canis. f. Inostranzewi. Pri tome su postojala dva tipa *Canis familiaris Palustris*-a: europski tip, iz kojeg su se razvili današnji ovčarski psi zapadne i srednje Europe, pinčevi i staroengleski terijer te azijski tip, iz kojeg su se razvili špicevi i polarni psi. Od *Canis familiaris Intermedius* razvijaju se primigeni srednjoeuropski psi goniči (smatramo ga pretkom današnjih lovačkih pasa – goniča, ptičara, retrievera), a od *Canis familiaris Matris optimeae* primitivni oblici planinskih pastirskih pasa te preci današnje doge. *Canis familiaris Decumanusi* utjecao je na nastanak buldoga i bernardinca, *Canis familiaris Leiner* na razvoj hrtolikih pasa, dok *Canis familiaris Inostranzewi* ne ostavlja značajniji trag u razvoju današnjih pasa (LARKIN i STOCKMAN, 1998.; BAUER, 2000.; FOGLE, 2005.).

Najraniji zajednički nalazi čovjeka i pasa otkriveni su na područjima Francuske - fosilni otisci stopala djeteta i šapa *Canida*, stari oko 26 000 godina u špilji Chauvet (Slika 1), dok su u Oberkasselu u Njemačkoj pronađeni ostaci stari 15 000 god. (Slika 2), a u Izraelu (nalazište Ain Mallaha) stari 12 000 godina (Slika 3) Ostaci pasa pronađeni uz ostatke ljudi ukazuju na činjenicu da su već tada razvijeni bliski odnosi između ove dvije vrste (BAUER, 1989.; ANCIENT PAGES, 2016.; BATES, 2018.; SMITH i VAN VALKENBURGH, 2021.;). WANG i sur. (2014.) te FREEDMAN i WAYNE (2017.) navode da su počeci domestikacije pasa započeli prije 30 000 do 15 000 godina.

Slika 1. Fosilni otisci stopala djeteta i šapa *Canida* pronađeni u špilji Chauvet u Francuskoj stari oko 26 000 godina (izvor: ANCIENT PAGES, 2016.)

Slika 2. Fosilni ostaci psa i djeteta pronađeni u Oberkasselu u Njemačkoj stari oko 15 000 godina (izvor: BATES, 2018.)

Slika 3. Fosilni ostaci žene i psa pronađeni u Izraelu (nalazište Ain Mallaha) stari oko 12 000 godina (izvor: SMITH i VAN VALKENBURGH, 2021.)

Nije moguće sa sigurnošću tvrditi koja je bila primarna uloga psa u životu tadašnjeg čovjeka - pomoćnik/pratioc u lovu, „higijeničar nastambi“ ili čuvar, no zna se da je pas prva pripitomljena životinja, koja u odnosu na druge domaće životinje od početka ima poseban status. Kako navode TANCREDI i CARDINALI (2023.), pas je u prošlosti služio čovjeku kao živa

rezerva hrane ili je boravio u okolini ljudske nastambe iz razloga što je tamo pronašao lak izvor hrane (ostaci), čime je zauzeo i obrambenu ulogu u društvu tijekom evolucije čovjeka postavljajući se između njegova staništa s jedne te divlje okoline s druge strane. LAHTINEN i sur. (2021.) navode teoriju kako je mogućnost domestikacije vuka proizašla iz činjenice da se njihova ekološka niša „preklapala“ s ljudskom, pri čemu ljudski organizam nije prilagođen samo potpuno mesnoj prehrani te je stoga čovjek odbacivao nejestive dijelove koji su služili kao hrana vukovima, čime je i započeo proces domestikacije.

TANCREDI i CARDINALI (2023.) navode da je kasnije nastala razlika između populacija pasa pod utjecajem čovjekove selekcije koja je rezultirala razvojem pojedinih pasmina specifičnih nasljednih osobina te pogodnih za različite potrebe čovjeka i ostvarenje njihove uloge u modernom društvu.

Promatrajući povjesni razvoj, već se kod najranijih civilizacija primjećuju psi „profilirani“ za različite uporabne svrhe. U egipatskom carstvu postoji velik broj pasmina, a usporedno se razvijaju razni tipovi pasa u dolinama Eufrata i Tigrisa. Različite su pasmine bile poznate i u antičkoj Grčkoj, od koje su Rimljani preuzeli tada najkvalitetniju pasminu te ju nazvali *Canis Castorius*. Za vrijeme Rimskog Carstva mogli su se na istom mjestu okupiti različite postojeće pasmine koje su služile za lov, kao psi čuvari, ratnički psi, psi za drušvo te kao „gladijatori“ u arenama za borbe s bikovima (BAUER, 1989.).

Tijekom srednjeg i novog vijeka, pa sve do danas, čovjek je selekcijskim radom stvorio mnoštvo pasmina pasa različite uporabne svrhe: neke pasmine se koriste u lovu, neke kao pastirski i ovčarski psi, psi za vuču saonica ili kola, kao pratioci ili spasioci iz snježnih lavina, službeni psi i psi pomagači, a razvile su se i male te patuljaste pasmine, primarno kao obiteljski ljubimci (BAUER, 1989.).

2.2. Kinološke organizacije i podjela pasmina pasa

2.2.1. Kinološke organizacije u svijetu i Republici Hrvatskoj

Uzgoj pasa predstavlja jedan od najraširenijih uzgoja životinja u neproizvodne svrhe, kako u svijetu, tako i kod nas. Kinologija je znanost koja se bavi uzgojem i selekcijom čistokrvnih pasmina pasa, a sama riječ je nastala kao složenica od grčkih korijena *kynos* - pas i *logos* - riječ ili govor.

Organizirani kinološki rad datira još s kraja 19. stoljeća, kada je 1873. godine u Velikoj Britaniji osnovan KC (engl. *Kennel Club*). Početkom 20. stoljeća, 1911. godine, osnovana je svjetska kinološka organizacija - FCI (franc. *Federation Cynologique Internationale*; Slika 4) sa sjedištem u Belgiji. Organizacija uključuje preko 90 zemalja članica i partnera koje izdaju rodovnice i educiraju kinološke suce, a priznaje više od 350 pasmina pasa. Zemlja iz koje podtječe određena pasmina u suradnji sa FCI-om propisuje standarde pasmine, koji su referenca za suce na izložbama pasa, ali također i za uzgajivače koji žele uzgojiti kvalitetnu pasminu (FCI, 2024.).

Slika 4. Logo FCI-a (izvor: FCI, 2024.)

Osim navedene dvije organizacije, na svjetskoj razini djeluje još nekoliko njih: AKC (engl. *American Kennel Club*), kao organizacija koja upravlja registrom rodovnica čistokrvnih pasmina pasa u Sjedinjenim Američkim Državama, potom CKC (engl. *Canadian Kennel Club*),

kao glavna kinološka organizacija u Kanadi te ANKC (engl. *Australian National Kennel Council*) - glavna kinološka organizacija u Australiji.

Krovna kinološka organizacija u Republici Hrvatskoj je Hrvatski kinološki savez (HKS, Slika 5). Začetci osnivanja HKS-a datiraju od 1891. godine, kada se tadašnje Društvo za obranu lova i ribarstva učlanilo u Austrijsko društvo za čistokrvne pse. Nakon toga je 1925. godine osnovan Jugoslavenski kinološki savez sa sjedištem u Ljubljani. Osamostaljenjem Hrvatske nakon domovinskog rata, HKS u rujnu 1991. godine donosi odluku o razdruživanju te od 1995. godine postaje punopravni član FCI-a.

Danas HKS objedinjuje 135 kinoloških udruga i pasminskih klubova iz svih krajeva Hrvatske, pri čemu je glavni cilj njegova rada promocija kinologije kroz uzgoj čistokrvnih pasa, očuvanje zdravlja pasa i briga za poboljšanje odnosa ljudi i pasa, priprema i organizacija međunarodnih aktivnosti sa ostalim kinološkim savezima u svijetu, te zaštita prava članova saveza. Organizacija izdaje međunarodno priznate rodovnice i brine se o izobrazbi kinoloških sudaca u skladu s pravilima FCI-a, kao krovne organizacije (HKS, 2024.).

Slika 5. Logo HKS-a (izvor: HKS, 2024.)

2.2.2. Podjela pasmina pasa

Prema FCI klasifikaciji, a koju prati i naš Hrvatski kinološki savez, sve današnje pasmine pasa razvrstane su u 10 skupina (grupa), te unutar njih u različite sekcije i podsekcije (Tablica 1).

Tablica 1.:FCI podjela pasmina pasa u 10 skupina

FCI skupina	skupine pasmina pasa pojedine skupine
1	ovčarski i stočarski psi
2	pinčevi, šnauceri, molosi, švicarski planinski i govedarski psi
3	terijeri
4	jazavčari
5	špicevi i psi primitivnog tipa
6	goniči
7	ptičari
8	retriveri, šunjkavci i psi za vodu
9	psi za pratnju i društvo
10	hrtovi

Navedena službena FCI klasifikacija uvelike se temelji na staroj podjeli, prema kojoj su pasmine pasa razvrstane s obzirom na svoju uporabnu svrhu i način korištenja. Sukladno navedenoj podjeli, razlikuju se dvije osnovne skupine pasa: lovačke i nelovačke pasmine (Tablica 2), unutar kojih se razlikuje po pet skupina s obzirom na uporabnu svrhu i / ili način rada u lovu.

Tablica 2. Podjela pasa prema uporabnoj svrsi i načinu korištenja

LOVAČKI PSI	goniči a) visokonogi goniči b) kratkonogi goniči
	jamari
	krvosljednici
	šunjkavci / cunjavci
	ptičari
NELOVAČKI PSI	službeni psi
	ovčarski i pastirski psi
	psi čuvari i psi za dom
	hrtovi
	patuljasti psi

Važno je napomenuti da su određene pasmine pasa iz skupine lovačkih pasa (poput labrador retrievera, zlatnih retrievera) ili nelovačkih pasa (poput njemačkog ovčara ili pudla) na temelju svoje inteligencije i mogućnosti obuke, temperamenta, ali i dugogodišnjeg uzgojno-selekcijanskog rada, danas cijenjeni kao pasmine iznimno prikladne za školovanje budućih pasa pomagača ili pasa koji se koriste u terapijske svrhe.

2.3. Pasmine pasa koje se najčešće koriste kao psi pomagači i terapijski psi

2.3.1. Labrador retriever (engl. *Labrador retriever*)

Labrador retriever je zbog svojih specifičnosti (temperamenta, građe, mogućnosti učenja i prilagodbe na različite situacije i stresore) danas najpoznatija pasmina koja se koristi za školovanje pasa pomagača i pasa korištenih u terapijske svrhe. Potječe iz Engleske, a prema FCI klasifikaciji spada u skupinu 8 – retrieveri, šunjkavci i psi za vodu, sekciju 1 – retrieveri (s radnim ispitom).

To je engleska lovačka pasmina čiji su preci 1800-ih godina u Englesku izvorno dovedeni brodom s otoka Newfoundland u Kanadi, gdje su originalno služili lokalnim ribarima zbog odličnih plivačkih sposobnosti (COILE, 2024.). U Engleskoj su zatim tijekom 19. stoljeća križani s lovačkim pasminama te uzgajani primarno za lov. Izraz „*retriever*“ prevodi se kao „donosač“ i odnosi se na sposobnost pasmine da oborenu divljač lovcima donosi neoštećenu (BAUER, 1996.). Također, tijekom Vijetnamskog rata labrador retrieveri su korišteni kao psi tragači te pronalazači ozlijeđenih i poginulih vojnika. Bili su u prednosti u odnosu na druge pse tragače, poput biglova i krvosljednika, jer su bili znatno tiši (GILES, 2023.). Pasmину je britanski Kinološki klub priznao 1903., a 1954. godine je službeno priznata od FCI-a.

Prema opisu is standarda pasmine Hrvatskog kinološkog saveza, labrador retrieveri spadaju u srednje veliku pasminu pasa. Idealna visina u grebenu za mužjaka je između 56 i 57 cm, dok je kod ženke između 54 i 56 cm. Lubanja je široka, čeljust i vrat su snažni. Uši vise uz glavu, a obrve su blago izražene. Trup je kratak i širok, a noge mišićave. Prsni koš je širok i dubok. Atletske su građe i čvrste konstitucije, no imaju sklonost ka nakupljanju masnog tkiva u potkožju, koje je podjednako raspoređeno i štiti ih od niskih temperatura vode. Dlaka je kratka i gusta, bez valovitosti i resa, a poddlaka mekana i vodootporna. Krzno je uvijek jednobožno – crno, žuto ili od crvenkaste do smeđe (jetrene/čokoladne) boje (Slika 6). Dozvoljena je manja bijela točka na području prsa. Rep, koji je karakteristično nalik repu vidre – u korjenu snažan i širok te se postepeno stanjuje prema kraju, razvijene plivače kožice među prstima i masnoća te vodootpornost krzna čine ih pasminom izvrsno prilagođenom vodi. Izvrsni su plivači, imaju snažan njuh i mek zagriz (AKC, 2024.a; HKS, 2022.a).

Uzimajući u obzir ponašanje i temperament pasmine posjeduju veliku količinu energije stoga im je potrebna visoka razina aktivnosti, imaju snažnu sposobnost učenja, pamćenja, visoku

inteligenciju te se izvrsno slažu s drugim psima, ljudima i osobito djecom. Entuzijastični su, znatiželjni, razigrani, prijateljski nastrojeni i pouzdani i bez znakova agresivnosti. Zbog svoje izrazito blage naravi, smirenosti, poslušnosti i sjajnih radnih sposobnosti uzgoj labrador retrievera se proširio te je to danas najučestalije korištena pasmina terapijskih pasa i pasa vodiča slijepih, pasa u službi spašavanja ljudi, kao i pasa za otkrivanje droge i eksploziva, a još uvijek služe i kao donosači divljači za lovce. (COILE 2024.; HKS, 2022.a).

Slika 6. Labrador retriever (izvor: <https://www.kimballstock.com/popuppreview.asp?db=a&image=DOG+18+RK0352+01&itemw=4&itemf=0012&itemstep=101&itemx=136>)

2.3.2. Zlatni retriver (engl. *Golden retriever*)

Zlatni retriver potječe iz Škotske, a prema FCI klasifikaciji također spada u skupinu 8 – retriveri, šunjkavci i psi za vodu, sekciju 1 – retriveri (s radnim ispitom).

Izvorno je uzgojen kao škotska lovačka pasmina pasa krajem 19. stoljeća te je proširen diljem svijeta u razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata. Pasma je nastala križanjem isprva retrivera ravne dlake s izumrlom pasminom *tweed water spaniel* te križanjima idućih generacija s irskim seterom, labrador retriverom i psom Svetog Huberta (FLIAM, 2024.; AKC, 2024.b).

Obzirom na mnogobrojna križanja do ustaljenja standarda pasmine, FCI je priznao pasminu 1954. godine.

Pasma se odlikuje skladnošću, snažnom građom, čvrstim gornjim linijama u kretanju i blagim izražajem. Idealna visina u grebenu kod mužjaka je 56 do 61 cm, a kod ženki 51 do 56 cm. Glava je izbalansirana i lijepo oblikovana. Lubanja je široka, bez grubih linija i dobro nasadena na vrat. Stop je dobro izražen. Njuška je široka i duboka. Gornja i donja vilica su snažne s pravilnim i potpunim škarastim zagrizom. Oči su tamno smeđe, međusobno podosta razmaknute, tamnih rubova očnih kapaka. Uši su srednje veličine i vise uz glavu. Vrat je mišićav i glatke linije. Leđa imaju ravnu liniju, a prsni koš je dubok. Rep je u ravnoj liniji s leđima, a spušten doseže skočni zglob i ne uvija se na vrhu. Noge su snažne i mišićave. I prednje i stražnje šape su okrugle. Izričito je nepoželjan tzv. kravlji stav stražnjih nogu. Dlaka je bogata, ravna ili valovita s raskošnim resama, a poddlaka je gusta, meka i vodootporna. Boja varira od različitih nijansi zlatne do krem boje (Slika 7).

Zlatni retriver je izrazito poslušna pasmina izvrsnih radnih sposobnosti. Prijateljski su nastrojeni, pouzdani i nježni. Blagog su karaktera te se odlično slažu s ostalim psima i ljudima. Zbog svoje ljupke naravi, tolerancije, strpljenja, relativno lakog dresiranja i želje da udovolje vlasniku idealni su obiteljski psi, a uz labrador retrivera jedna su od najčešće korištenih pasmina terapijskih pasa i pasa vodiča slijepih (COILE, 2024.; HKS, 2022.a).

Slika 7. Zlatni retriver (izvor: <https://www.kimballstock.com/preview.asp?db=a&image=DOG+03+JE0003+01>)

2.3.3. Pudl (franc. *Caniche*)

Pudl potječe iz Francuske, a prema FCI klasifikaciji spada u grupu 9 - psi za pratnju i patuljaste pasmine, sekciju 2 – pudli (bez radnog ispita).

Francuska riječ *caniche* (pudl) dolazi od francuske riječi *cane*, koja označava žensku patku. Izvorno je ova pasmina korištena za lov na divljač, a potječe od Barbeta čije je mnoge karakteristike očuvala. Pudl je tijekom vremena postao iznimno popularan kao pas za pratnju, ponajviše zbog svojeg prijateljskog, veselog te odanog karaktera, a isto tako i zbog svoje četiri veličine te različitih boja (HKS, 2022. a).

Visina velikog pudla kreće se u rasponu od 45 do 60 cm, srednjeg pudla između 35 i 45 cm, patuljastog pudla od 28 do 35 cm, dok je *toy* pudl u grebenu visok od 24 do 28 cm, idealno 25 cm. U ove pasmine duljina tijela najčešće premašuje visinu grebena. Pasma se odlikuje inteligentnim i ponosnim izgledom te odaje elegantan dojam. Srednjih je proporcija, skladnog izgleda i karakterističnog dlačnog pokrova koji može biti kovrčav ili upreden. Kod pudla s

kovrčavom dlakom dlaka je raskošna, gusta kovrčava, fine teksture, vunasta te otporna na pritisak ruke, dok kod pudla s upredenom dlakom dlaka tvori karakteristične pramenove upredene dlake nalik resicama koje moraju biti jednako duge, no minimalno 20 cm. Boja dlačnog pokrova pojavljuje se u crnoj, bijeloj, smeđoj, sivoj i *fawn* varijanti (Slika 8).

Ova je pasmina poznata po svojoj vjernosti, želji za učenjem i sposobnosti da bude obučavana. Izuzetno su inteligentni psi, lako ih je dresirati i potrebna im je konstantna mentalna stimulacija. Također uživaju i ističu se u raznim psećim sportovima, uključujući *agility*, poslušnost i praćenje. Iznimno vole društvo ljudi i odlično se slažu s djecom (AKC, 2024.c; HKS, 2022.b).

Slika 8. Pudl (izvor: <https://www.kimballstock.com/popuppreview.asp?db=a&image=DOG+05+DB0008+01&itemw=4&itemf=0002&itemstep=151&itemx=190>)

2.3.4. Njemački ovčar (njem. *Deutscher Schäferhund*)

Porijeklom iz Njemačke, ova pasmina a prema FCI klasifikaciji spada u grupu 1 - ovčarski i stočarski psi, sekciju 1 – ovčarski psi (s radnim ispitom), no ono što je odlikuje je širok spektar uporabne svrhe – to je svestran radni pas, pastirski pas, pas čuvar, službeni pas te danas sve učestalije korišten kao pas pomagač.

Na temelju službene dokumentacije Udruge za njemačke ovčare (njem. *Verein für Deutsche Schäferhunde e.V.*, skraćeno SV), članice Njemačkog kinološkog saveza, udruga je odgovorna za standard pasmine njemačkog ovčara te je njegovo prihvaćanje detaljno zabilježeno tijekom razvoja pasmine. Standard je izvorno dogovoren na prvoj sjednici članova udruženja u Frankfurtu/Mainu 20. rujna 1899. godine te je višekratno dopunjavan: na 6. sjednici članova 28. srpnja 1901., tijekom 23. sjednice u Cologne/Rhineu 17. rujna 1909., na sastanku Predsjedništva i Savjetodavnog povjerenstva u Wiesbadenu 5. rujna 1930. i na sastanku Uzgojnog povjerenstva i Predsjedništva 25. ožujka 1961. godine. Standard je revidirala i prihvatila Svjetska udruga za njemačke ovčare 30. kolovoza 1976., a iznova je razmotren i uniformiran odlukom Predsjedništva i Savjetodavnog povjerenstva 23. i 24. ožujka 1991. te dopunjen na saveznim skupštinama od 25. svibnja 1997. i od 31. svibnja i 1. lipnja 2008. Planski uzgoj započeo je 1899. godine, a pasmina je razvijena iz uzgoja pastirskih pasa srednje i južne Njemačke u svrhu dobivanja radnog psa pogodnog za najizazovnije radne funkcije (HKS, 2022.c).

Mužjaci u visini grebena dosežu 60 do 65 cm, dok su ženke visoke između 55 i 60 cm. Ovo je pasmina srednje veličine, čije je tijelo blago izduženo, mišićavo i snažno te u cjelini čvrste građe. Oblik glave je klinast, a glava je razmjerno široka između ušiju. Omjer lubanjskog dijela i dijela lica je 50:50. Kostilice su snažno razvijene. Nosni hrbat mora biti ravan, a nos obavezno crn. Usnice su zategnute, priljubljene i crne. Zubalo je škarasto pa se sjekutići pri zagrizu moraju međusobno preklapati. Oči su bademastog oblika, leže blago ukoso i srednje su veličine. Boja očiju mora biti čim tamnija. Uši su srednje velike, uspravne i moraju biti paralelno usmjerene u istom smjeru, s otvorom uške okrenutim prema naprijed. Vrat u odnosu na liniju tijela mora tvoriti kut od 45°. Leđa njemačkog ovčara su razmjerno dugačka, mišićava i čvrsta. Slabine trebaju biti široke, kratke i mišićave. Sapi su blago koso položene i dugačke. Dubina prsnog koša treba iznositi od 45 do 48% visine u grebenu. Opušteni rep doseže visinu skočnog zgloba i ovješeno je blago zavijeno, a pri pokretu ili uzbuđenju nošen je podignuto, iako nikad nad horizontalnom linijom

leđa. Prednje noge, gledajući sa svih strana moraju biti ravne, a sprijeda paralelne. Stražnje noge su čvrste, mišićave i leže malo unatrag, a gledajući odostraga moraju biti međusobno paralelne. Boja krzna varira od crne s crvenosmeđim, smeđim, žutim do svjetlosivim oznakama. Može biti i jednobojna crna, siva s tamnim nijansama, crnim sedlom i maskom. Dozvoljene su manje bijele površine na području prsa, no nisu poželjne. Poddlaka mora biti sivkasta, a nikako bijela (Slika 9).

U kontekstu dlačnog pokrova njemačkog ovčara, u hrvatskom jeziku su uvriježeni nazivi kratkodlaki i dugodlaki njemački ovčar. Kod kratkodlakog njemačkog ovčara dlaka mora biti čim gušća, izrazito oštra te mora prilijegati uz tijelo, dok je kod dugodlakog ona dugačka, meka te nije polegnuta uz tijelo. Na stražnjim stranama nogu duga dlaka doseže skočni zglob tvoreći izražene „gaće“ sa stražnje strane bedara (HKS, 2022.c).

Slika 9. Njemački ovčar (izvor: <https://www.kimballstock.com/popuppreview.asp?db=a&image=DOG+01+JE0170+01&itemw=4&itemf=0003&itemstep=51&itemx=95>)

U pogledu ponašanja i temperamenta, njemački ovčar je strogom selekcijom tijekom godina postao prototip pasmine sposobne za sve zadatke, osim za lov. Odvažan je i oštar, a ipak poslušan i sposoban za svako školovanje (BAUER, 1989.). To je pasmina od koje se traži da bude

uravnotežene naravi, tolerantna, čvrstih živaca, samopouzdana i opuštena. Fokusiran je i inteligentan pas kojeg je lako dresirati. Odlikuje se odanošću, hrabrošću te spremnošću da u obrani voljenih riskira vlastiti život. Uz navedeno, od njega se očekuje da će se prilagođavati situacijama te tako biti idealan pas za zaštitu, pratnju, ovčarski, službeni, terapijski i pas vodič slijepih osoba. (HKS, 2022.c).

2.4. Postupci, metode uzgoja i odabir pasa za školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa

Pas pomagač i terapijski pas sastavni su dio svakodnevnog života i značajno pridonose kvaliteti života pojedinaca ali i zajednice u cjelini. Prema Zakonu o korištenju psa pomagača (NN 39/19), *pas pomagač* je pas koji je školovan za pomoć u zadovoljenju svakodnevnih individualnih potreba korisnika, čije potrebe proizlaze iz smanjenja funkcionalne sposobnosti u obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti kao i situacija opasnih za život. Za razliku od tog termina, *terapijski pas* je školovani pas koji je uključen u individualni ili grupni rad s korisnikom terapijskog psa u svrhu postizanja unaprijed definiranih ciljeva terapijskog i/ili rehabilitacijskog postupka.

Glavna zadaća uzgoja pasa pomagača je dobivanje što boljih mentalnih i radnih sposobnosti, uz istodobno eliminiranje nepoželjnih nasljednih karakteristika, kao i zdravstvenih poteškoća koje mogu izravno utjecati na radnu sposobnost psa. Da bi se pas uključio u program uzgoja, institucija za odgoj i školovanje pasa pomagača ili terapijskih pasa ga mora odabrati iz vlastitog uzgoja ili razmjenom genetskog materijala, štenadi, mladih pasa i uzgojnih pasa iz drugih škola. U toj prvoj fazi je ključno dobiti štenad od provjerenih uzgajivača koji u vlastitim uzgojima provode sistematsku kontrolu podrijetla (oca i majke te nekoliko generacija predaka) i genetskih karakteristika, odnosno onih koji uzgajaju pse koji imaju genetsku predispoziciju da budu osposobljeni upravo za ovu namjenu. Prije samog uključivanja u program, nužno je da pas ispuni određene standarde, a također mora biti i podvrgnut zdravstvenoj provjeri te ispitivanju temperamenta i čudi (CZRS, 2024.).

Odabir štenadi za daljnji uzgoj započinje već u dobi od dva do tri mjeseca starosti. Prednost pri odabiru će imati štenad koja je slabije osjetljiva na podražaje iz okoliša, poput buke i svjetlosti. Također je ključno da je štene lako prilagodljivo na novu okolinu, prostore, ljude te da ima čim

slabije izraženiji nagon za lov. Isto tako je bitno da je štene zainteresirano za ljude te da se nakon obavljenog zadatka ili nakon iznenadne stresne situacije brzo i lako može vratiti u stanje prije bilo kakve izazvane stresne situacije, bez pokazivanja znakova uplašenosti ili agresije. Za početak se radi jednokratni test, a kasnije slijede dugotrajniji i kompliciraniji testovi. U razdoblju razvoja psa od dvomjesečnog šteneta do mladog psa starosti 14 mjeseci, testiranje se u prosjeku provodi tri puta (HUŠPVM, 2022.)

2.4.1. Prikaz osnovnih metoda odgoja i školovanja pasa

2.4.1.1. Socijalizacija

Pod socijalizacijom podrazumjevamo odrastanje šteneta u zrelog psa s potpuno izgrađenom osobnošću, prilagođenog na sve životne sredine, prostore, predmete, zvukove i sve okolnosti u kojima se budući korisnik psa pomagača može zateći. Program socijalizacije budućih terapijskih pasa i pasa pomagača započinje odabirom šteneta u dobi od 6 do 8 tjedana i testiranjem njegovih nasljednih predispozicija (CZRS, 2024.). Proces socijalizacije traje između 12 i 15 mjeseci, a provode ga volonterske obitelji koje u tom razdoblju prihvaćaju štene u svoj dom. Zainteresirane obitelji moraju prije toga proći opsežan intervju s voditeljem socijalizacije, kako bi se ustanovili motiv i spremnost na suradnju u ovakvom specifičnom obliku dugotrajnog volontiranja za potrebe uzgoja psa u navedene svrhe.

Tijekom razdoblja socijalizacije udruga je zadužena za podmirivanje troškova prehrane i zdravstvene zaštite psa. Potpisuje se Ugovor o smještaju psa na socijalizaciju, a pas će tijekom socijalizacije nositi prsluk koji predstavlja službenu oznaku. Volonter-socijalizator dobiva identifikacijsku iskaznicu koja sadrži njegove osobne podatke i podatke o psu. Nakon što štene dođe u svoj privremeni dom, važno ga je od samog početka postupno upoznavati sa širim okruženjem u kojem će provoditi vrijeme. To se odnosi na trgovine, škole, liftove, prijevozna sredstva, promet, gužve, buku, bučne predmete kao što su fen, usisivači i kosilice, fontane, različite vrste podloga, materijala i slično. Bitno je imati na umu da ono što mi kao ljudi smatramo normalnim, uobičajenim i svakodnevnim, psu nije, te ga je stoga nužno naučiti i priviknuti na sve situacije i prostore u kojima će se u budućnosti nalaziti. Cilj je da pas shvati kako nama uobičajene

situacije, prostori i predmeti nisu opasni, ne ugrožavaju ih i ne traže od njih promjenu raspoloženja i reakciju. Redovito izlaganje psa širem, raznolikom okruženju i raznim podražajima, u kombinaciji s odlascima u školu za pse, znatno olakšava i ubrzava njegov proces socijalizacije. Pred psa se postavlja nekoliko ciljeva koji se u razdoblju socijalizacije trebaju postići da bi pas pomagač ili terapijski pas zadovoljio standarde propisane za svrhu (CZRS, 2024.; HUŠPVM, 2022.). Potrebno je da prihvati nošenje ogrlice (ovratnika) s povodnikom, mirno hoda uz socijalizatora bez zatezanja povodnika, prihvaća novo okruženje, šetnju i hranjenje te da ima uhodan ritam izlazaka za obavljanje nužde. Nadalje, iznimno je važan razvoj ugodnih iskustava s drugim osobama, posebno s djecom te drugim životinjama, upoznavanje sa svim vanjskim podražajima – bukom, zvukovima, svjetlosti, treba biti naviknut na vožnju automobilom i drugim sredstvima prijevoza (tramvajem, autobusom, vlakom), ovladati dužim samostalnim boravkom u stanu (bez stresa i uništavanja predmeta) te mirno uzimati nagradu za dobro izvršenu vježbu (HUŠPVM, 2022.).

2.4.1.2. Trening budućeg psa pomagača i terapijskog psa

Uz svu potrebnu pažnju i pravilnu provedbu socijalizacije prema uputama voditelja i udruge, moguće je da pas neće dobro reagirati na podražaje kao što su, primjerice, gradska buka, promet i gužva, te je stoga bitno imati na umu kako je trening ključna karika u budućem zajedničkom životu psa s korisnikom (HUŠPVM, 2022.). Tijekom razdoblja treninga psi pomagači su trenirani kako bi obavljali raznolike i vrlo složene zadatke, a takav specifičan trening može trajati i do dvije godine. Svi profesionalni treneri započinju trening planiranjem sadržaja, procjenom individualnih mogućnosti psa s kojim će raditi i definiranjem očekivanih ciljeva. Početni korak, tj. prvi dio treninga odnosno odgoja je kako naučiti psa osnovnim naredbama kao što su „sjedi“, „uz nogu“, „čekaj“ i „leži“. Ovakve jednostavne početne naredbe treneru daju uvid u sposobnost psa da sluša i izvršava jednostavne zadatke kako bi kasnije bio podvrgnut težim i kompliciranijim vježbama i radnjama da u konačnici postane pas pomagač.

U drugoj fazi treninga testira se sposobnost psa da obavlja zadatke unatoč podražaja iz okruženja, kao što su prisutstvo drugih ljudi, gužva, buka, promet ili miris hrane. Od psa pomagača se očekuje da slijedi naredbe u bilo kojoj situaciji neovisno o prije spomenutom okruženju.

U trećoj fazi odgoja najvažniji korak je dresura za specifične zadatke koje će trebati obavljati za budućeg korisnika. Među tim zadacima, ovisno o potrebi osobe kojoj će pas pomagati biti dodijeljen, nalaze se složene radnje kao što je, na primer, biranje broja 112, i nešto manje zahtjevne radnje poput otvaranja i zatvaranja vrata, paljenje i gašenje svjetla ili slavine i slično.

Kako bi pas shvatio zadatak koji mora obaviti tijekom vježbe, svaka provedena radnja u okviru treninga koji obavljamo mora biti kratka te mora sadržavati početak, trajanje i kraj.

Svaka se vježba odvija u šest koraka:

1. **KONCENTRACIJA** – tijekom izvođenja svake vježbe pas mora biti na povodniku. Početnu komunikaciju trener ostvaruje pogledom u oči psa.
2. **NAREDBA ZADANA GOVOROM** – sve verbalne naredbe moraju biti kratke, različite, glasno i razgovijetno izgovorene. Naredbe govorom ponavljaju se sve dok ih pas ne upamti, moguća je pomoć i govorom tijela.
3. **GOVOR TIJELA** – uključuje pokrete ruku, tijela i izraz lica.
4. **KONCENTRACIJA** – kada je pas uspješno obavio radnju, ponovno treba uspostaviti kontakt očima.
5. **POTVRDA GLASOM ILI ZVUKOM** – uspješno obavljena radnja potvrđuje se glasom i to uvijek na jednak način. Izgovara se kratka glasovna potvrda (npr. DA) ili se klikerom/Pavlovljevim zvonom psu daje do znanja da je zadatak uspješno obavljen.
6. **NAGRADA** – nakon uspješno obavljenog zadatka psu se daje poslastica ili igračka, a nagrada može biti i igra.

Trening psa važno je provoditi u različitom okruženju, u raznim prostorima i situacijama u kojima će se pas nalaziti u budućem radu. Cilj je da pas povezuje rad s pozitivnim osjećajima. Također je iznimno važno da se pas osjeća ugodno u svojem radnom prsluku (Slika 10).

Slika 10. Pas pomagač u svom radnom prsluku (izvor: CZRS, 2024.)

Na trajnu razdoblja treninga očekuje se od psa pomagača da uspješno izvrši 90% zadataka na prvu naredbu (WORLD DOG FINDER, 2024.)

Završni dio treninga psa podrazumjeva predaju psa stručnom voditelju. U toj fazi stručni voditelj prolazi teorijsku i praktičnu obuku te ostvaruje dobar odnos sa psom. Konačna procjena podrazumjeva ispit pred tročlanim Povjerenstvom. U slučaju pozitivnog ishoda, stručnom voditelju se dodjeljuje radna iskaznica, a psu radni prsluk koji predstavlja službenu oznaku. Na kraju procedure sklapa se Ugovor o dodjeli psa na korištenje između vlasnika psa, pružatelja usluge školovanja psa pomagača i institucije kojoj ga se besplatno dodjeljuje. Cijela procedura se provodi na temelju odredbi Zakona o korištenju psa pomagača (HUŠPVM, 2022.; NN 39/19).

2.4.1.3. Školovanje pasa vodiča slijepih osoba

Obuka psa vodiča slijepih osoba traje 8 mjeseci, a uz obavezne vježbe poslušnosti obuhvaća i specifične zadatke kao što su vođenje u prometu, markiranje rubnika i stepenica, zaobilazanje prepreka i pronalaženje pješačkih prijelaza te tramvajskih i autobusnih stajališta i slično.

Osim što pas mora poslušno obavljati zadatke, od njega se također traži da pronalazi optimalna rješenja u širokom spektru situacija, što uvelike doprinosi kako samostalnosti, tako i sigurnosti te brzini kretanja korisnika.

Tijekom završne faze školovanja instruktor obavlja trening s povezom preko očiju izbjegavajući tako vizualnu komunikaciju s psom, kako bi stvorio uvjete čim sličnije onima u kojima će se pas kojeg obučava u budućnosti nalaziti.

Nakon završenog osmomjesečnog školovanja psa vodiča slijepih, obavlja se inicijalna procjena na temelju koje se prema svojim temperamentalnim i radnim karakteristikama odabire pas koji najbolje odgovara pojedinom korisniku. Zatim slijedi osposobljavanje korisnika za kretanje uz pomoć psa vodiča koje traje 6 tjedana i podrazumjeva individualni rad trenera i psa s korisnikom. U procesu šestotjedne obuke korisnik razvija i gradi kontakt sa psom, uči kako pravilno brinuti o njegovom zdravlju i potrebama te ovladava naredbama koje je pas naučio tijekom osmomjesečnog školovanja (CZRS, 2024.; HUŠPVM, 2022.).

Na samom kraju obuke Stručno povjerenstvo Centra za rehabilitaciju Silver s predstavnikom Hrvatske udruge za školovanje pasa i mobilitet procjenjuje koordiniranost u kretanju i komunikaciju između korisnika i psa vodiča. Nakon završenog programa u Centru i provedene procjene rada, na red dolazi izrada trasa u mjestu življenja korisnika. Korisnik psa vodiča mora se znati dobro orijentirati u prostoru i mora poznavati trasu po kojoj će se kretati.

U prosjeku radni vijek psa vodiča slijepih osoba iznosi 7 do 8 godina, a zatim se, na temelju procjene stručnog tima, pas umirovljuje (CZRS, 2024.; HUŠPVM, 2022.).

2.4.2. Različite pomagačke svrhe i njihov neprocjenjiv doprinos u kvaliteti života pojedinaca – djece ili odraslih osoba

Svrha dodjeljivanja posebno školovanih pasa pomagača korisnicima je smanjiti negativan utjecaj otežavajućih čimbenika u njihovom svakodnevnom životu. Psi pomagači doprinose poboljšanju životnih svakodnevnica u širokom spektru područja, kao što su mentalno zdravlje, zdravlje općenito, pokretljivost, društvena interakcija, obavljanje poslova, kao i u raznim predvidljivim i nepredvidljivim situacijama u vlastitom domu ili na javnom mjestu. Psi pomagači se dodjeljuju obiteljima s djecom koja pate od rasličitih poteškoća u razvoju (spektar autizma, Downov sindrom, motoričke ili govorno-komunikacijske poteškoće) kako bi poboljšali razvojni proces djeteta, a isto tako i da bi dodatno motivirali dijete tijekom terapijskih vježbi (SACHS-ERICSSON i sur., 2002.).

Psi pomagači također imaju ključnu ulogu kod pomoći osobama u invalidskim kolicima, poboljšavajući njihovu dobrobit. Pomažu u nošenju i podizanju stvari, prilikom otvaranja vrata, asistiraju pri premještanju iz kreveta u kolica, pale i gase svjetla te obavljaju mnoge druge slične zadatke, čineći tako osobe s invaliditetom neovisnijima od drugih što im daje osjećaj samostalnosti u pojedinim dnevnim aktivnostima (HUŠPVM, 2022.; WINKLE i sur., 2012.).

U skupini pasa pomagača nalaze se i psi vodiči slijepih, koji pomažu osobama s oštećenjem vida (SACHS-ERICSSON i sur., 2002.). Posebno školovanog psa vodiča slijepih ima pravo dobiti svaka slijepa osoba koja je prethodno savladala osnove prostorne orijentacije. Takva osoba mora biti spremna na život sa psom u svom domu, mora proći obuku za korištenje psa vodiča te slijediti upute instruktora. (HUŠPVM, 2024.). FAIRMAN i HUEBNER (2001.) proveli su istraživanje u svezi fizičkog, emocionalnog, socijalnog i ekonomskog učinka pasa pomagača i terapijskih pasa te njihove pomoći u svakodnevnim aktivnostima. Vlasnici su iskazali da su im psi pomagači pomogli u velikom broju svakodnevnih aktivnosti te su im na taj način omogućili osjećaj sigurnosti, značajan utjecaj na društvenu interakciju i smanjili fizičku potrebu za pomoć od strane drugih osoba. Ispitanici tj. korisnici pasa pomagača su naveli da im je njihov pas pomogao pri kupovini u 76% slučajeva, pri čišćenju 55%, pri odjevanju 40%, pri održavanju kućanstva 33%, pri brizi o drugima 22% i pri izlasku iz doma 77%. Istraživanje je istaknulo i neke probleme, poput potrebe za uključivanjem svijesti javnosti o ulozi pasa pomagača te potrebe za dodatnim osposobljavanjem korisnika i pasa za druge svakodnevne životne zadatke.

Uporaba pasa pomagača neophodna je i u druge svrhe tj. prilikom pojave nekih drugih medicinskih problema. Osobama koje imaju oštećenje sluha ili koje ne mogu same čuti, od ključne je važnosti u svakodnevnom životu imati psa pomagača s posebnom namjenom za gluhe odnosno nagluhe osobe. Već je krajem 20. stoljeća provedeno istraživanje od strane MOWRY i sur. (1994.) u kojem je tri četvrtine korisnika iskazalo mišljenje da su psi pomagači pozitivno izvršili zadatak upozoravajući pravovremeno na zvukove kao što su: kucanje na vrata, telefon, budilica, detektor dima, poziv na ime, plač djeteta, mjerač vremena u pećnici, kuhalo za vodu i aktiviranje zvukova protuprovalnog alarma. Gotovo svi sudionici (95,3%), su na početku istraživanja prijavili smanjen osjećaja sigurnosti, kako u svojem domu, tako i na javnim mjestima. Međutim, na kraju istraživanja visoki postotak njih (91%) izjavilo je da im je njihov pas pomagač u velikoj mjeri pomogao da se osjećaju znatno sigurnije.

GUEST i sur. (2006.) proveli su istraživanje u suradnji s Udrugom za implementaciju pasa pomagača u pomoć osobama s oštećenjem sluha te su utvrdili kako su psi pomagači pomogli gluhim ili nagluhim osobama upozorivši ih na ključne zvukove, čime se povećava njihova neovisnost i osobna sigurnost u svakodnevnim aktivnostima. Utvrđene su značajne razlike u mjerama dobrobiti između razdoblja prije i nakon razdoblja korištenja pasa, što je zabilježeno u značajnom smanjenju problema povezanih sa sluhom (npr. pravovremena reakcija na zvukove iz okoline), smanjenim mjerama napetosti, anksioznosti i depresije te značajnom poboljšanju društvene uključenosti i neovisnosti. Istraživanje je pokazalo da je smještaj psa značajno utjecao i poboljšao mnogobrojne životne prilike i aktivnosti korisnika već 18 mjeseci nakon nabave psa.

Psi pomagači doprinose osjećaju samostalnosti čovjeka te smanjuju ili uklanjaju potrebu za oslanjanjem na druge ljude/skrbnike. Ovo je također važno i za članove obitelji korisnika psa. Smanjenje količine vremena koje je potrebno za njegu osobe može imati cjelokupni pozitivan učinak na sve članove obitelji. Na temelju istraživanja provedenog na 22 korisnika pasa pomagača (RINTALA i sur., 2002.) mogu se razlučiti četiri pozitivna aspekta korištenja pasa pomagača u odnosu na ostale članove kućanstva: 1) manji teret za skrbnika, 2) veći duševni mir skrbnika, 3) više vremena za rad drugih stvari i 4) skrbnici uživaju u društvu psa kao člana obitelji.

2.4.3. Značaj i važnost uključivanja terapijskih pasa u svakodnevni život korisnika

Prva primjena životinja u terapijske svrhe proizašla je iz postavke da već sama briga o životinjama i njihovo prisustvo mogu značajno pomoći u razvoju, kako socijalnih vještina, tako i komunikacijskih te emocionalnih vještina kod djece. Dječji psiholog Boris M. Levinson (1907.-1984.) prvi je koji je opisao terapiju sa psima, nakon što je sasvim slučajno u vlastitoj ordinaciji opazio da njegov pas, kojeg je ostavio u čekaonici, pozitivno utječe na pacijenta koji je ondje spontano krenuo u interakciju s njegovim ljubimcem. Nakon tog opažanja, Levinson je započeo s korištenjem pasa u svrhu terapije djece s psihološkim poteškoćama, proveo je brojna istraživanja, napisao mnoge članke i knjige na tu temu, a također je i prvi upotrijebio izraz „terapija ljubimcima“ (*pet therapy*) (SOLOMON, 2010.). Već gotovo 60 godina terapijski psi se koriste u kliničkim istraživanjima posebno kod djece s autizmom, što im je olakšalo uključivanje u društvenu interakciju i sudjelovanje u svakodnevnim aktivnostima. Cilj učinka terapijskih pasa u radu s djecom je prepoznavanje dobrobiti koju taj rad ima za mentalno zdravlje djece, poboljšanje komunikacijskih vještina te njihovu motivaciju za sudjelovanje u rehabilitacijskim i obrazovnim aktivnostima, čime se također potiče razvoj sensorike i osjetilnih modaliteta kao što su dodir, miris i sluh.

Danas se provode mnoga interdisciplinarna istraživanja kako bi se terapijske pse sve više usmjerilo na pomoći djeci s autizmom. Posebno i poželjno utječu na dječju komunikaciju, emocionalnu povezanost s drugima i njihovo sudjelovanje u svakodnevnom životu kao pojedinca i obitelji u cjelini. Generalno se terapija životinjama temelji na ideji da djeca (a i odrasli ljudi) imaju prirodnu, urođenu sklonost da se lakše opuste u prisutstvu životinja i da mirne životinje imaju blagotvoran učinak na smanjenje stresa (JALONGO i sur., 2004.).

Prema Centru za rehabilitaciju Silver, terapijski psi se dodjeljuju u ustanove, škole i udruge, gdje stručni voditelj radi individualno ili u skupinama s djecom s poteškoćama u razvoju, koristeći u svom radu terapijskog psa. Kroz uključivanje terapijskog psa u svakodnevni život utječe se na različite aspekte razvoja korisnika:

- senzomotorički razvoj: kod djece potiče razvoj i poboljšanje mnogih funkcionalnih osobina unatoč činjenicama da je senzomotorički razvoj umanjen zbog: poremećaja koordinacije pokreta poput zaostajanja u hodanju, problema s penjanjem (npr. uz stepenice), poremećaja ravnoteže, a dijete se često spotiče i pada (tjelesna nespretnost).

Javljaju se smetnje u razvoju sposobnosti govora ili jezika poput problema s pažnjom i samokontrolom (npr. ometaju ih buka iz pozadine ili vizualni podražaji, javlja se strah od visine).

- sociokognitivni razvoj
- komunikacijski razvoj
- psihosocijalni i emotivni razvoj

Istraživanja pokazuju da već sama prisutnost psa u prostoriji može rezultirati smanjenjem stresa, što je potvrđeno i objektivnim parametrima kao što su niži krvni tlak i sporiji otkucaji srca (KATCHER i sur., 1983.).

Pozitivan utjecaj terapijskog psa zabilježen je na društveno ponašanje školske djece u istraživanju koje su proveli KOTRSCHAL i ORTBAUERI (2003.) na djeci osnovnoškolske dobi iz prve generacije imigrantskih obitelji. Uz pristanak roditelja, ponašanje djece je snimano dva sata svaki tjedan, tijekom „otvorenih situacija podučavanja“, prvo tijekom jednomjesečnog kontrolnog razdoblja u odsutnosti pasa, nakon čega je uslijedilo eksperimentalno razdoblje sličnog trajanja, kada je pas bio prisutan u učionicama. Iako su utvrđene velike individualne razlike u dječjem interesu za psa i u njihovim reakcijama u ponašanju, grupa osnovnoškolskih učenika postala je društveno homogenija zbog smanjene učestalosti ponašanja poput agresivnosti i hiperaktivnosti. Također, najznačajnije, djeca koja su bila znatno povučeniija postala su društveno integriranija. Zabilježeni učinci su u navedenom istraživanju bili izraženiji među dječacima. Zaključeno je da bi prisutnost psa u učionici mogla pozitivno potaknuti socijalnu koheinterakciju i benefit kod djece te bi mogla pružiti relativno jednostavan način za poboljšanje uvjeta nastave.

Osim što terapijski psi u borbi protiv stresa poboljšavaju pažnju i pružaju emocionalnu podršku, mnoga istraživanja pokazuju da oni imaju pozitivan utjecaj i na djecu s razvojnim poteškoćama. Tako, na primjer, kada govorimo o poremećajima iz spektra autizma, brojna istraživanja pokazala su da uz prisutnost psa autistična djeca tijekom terapije pokazuju veću razinu socijalne interakcije i verbalne komunikacije. Pilot istraživanje koje su proveli SAMS i sur. (2006.) usporedilo je primjenu dva oblika radne terapije: radnu terapiju korištenjem standardnih tehnika i radnu terapiju koja uključuje životinje. Dvadeset i dvoje djece u dobi od 7 do 13 godina primilo je oba oblika terapije u programu radne terapije za djecu s autizmom u školi. Rezultati istraživanja su ukazali da terapijski psi značajno utječu na društvenu interakciju u terapijama koje su

uključivale životinje u usporedbi s oblikom terapije koje su koristile isključivo standardne tehnike radne terapije.

MARTIN i FARNUM (2002.) u svome istraživanju djece u koje je ustanovljen deficit u socijalnoj komunikaciji i sposobnostima u komunikaciji koristili su tri oblika interakcije djece i predmeta/životinja: korištenje igračke (lopta), plišanog psa i živog psa. Ustanovili su bolju socijalnu interakciju, razigranije i opuštenije radno raspoloženje sa psom, pri čemu su uz njega djeca bila usredotočenija na društveno okruženje. Isto tako, djeca su se više angažirala u interakciji sa psom nego igračkama.

S obzirom da brojna istraživanja potvrđuju pozitivan učinak terapijskih pasa, ovaj se oblik terapije sve više promiče kao ciljana i planirana terapija u svrhu poticanja i razvijanja kognitivnih, emocionalnih, društvenih i fizičkih funkcija korisnika. Terapijski psi se koriste na različite načine i u raznim oblicima rada. Svaka vrsta uključivanja u terapijski program ima svoje osobitosti te je stoga ključno promatrati slučajeve na individualnoj razini, prilagoditi smjernice za provedbu programa i definirati očekivane ishode (HUŠPVM, 2022.).

2.4.3.1. Poticanja razvojnih procesa djece i mladih s poteškoćama u razvoju

Izreka „*pas je čovjekov najbolji prijatelj*“ temelji se na odanosti i toleranciji psa prema čovjeku, kao i urođenom prijateljskom raspoloženju te bezuvjetnom prihvaćanju, bez obzira kakve fizičke ili mentalne poteškoće čovjek imao. Osnovne i temeljno usađene vrijednosti u odgoju terapijskog psa trebaju biti usmjerene na toleranciju, strpljenje i dosljednost pri izvođenju mnogobrojnih vježbi kod osoba s poteškoćama u razvoju, posebno onih koje su usmjerene kod djece s cerebralnom paralizom u koje su prisutne teškoće osjeta, percepcije, kognicije, komunikacije i ponašanja, epilepsija i sekundarne mišično koštane teškoće (ELMACI i CEVIZCI, 2015.). Primjena terapijskog psa ima opuštajući učinak i smanjuje stres te anksioznost u djeteta. Na temelju fizioloških parametara ustanovljeno je da prisutnost psa djeluje smirujuće na organizam čovjeka. Pozitivan kontakt među ljudima i psima oslobađa hormon oksitocin koji između ostaloga ima smirujuće djelovanje putem smanjivanja razine lučenja hormona stresa, kortizola. Istraživanja su također pokazala i pozitivan učinak na smanjenje razine krvnog tlaka i smanjivanja broja otkucaja srca tijekom maženja psa (BEETZ i sur., 2012.).

DIMITRIJEVIĆ (2009.) navodi da je terapija uz pomoć životinja poznata metoda liječenja u rehabilitaciji mnogih bolesti i stanja, ali još uvijek nije dovoljno primijenjena u nekim sredinama. Istoimeni autor navodi da terapija uz pomoć životinja poboljšava komunikaciju, podiže samopouzdanje, smanjuje simptome bolesti i poboljšava kvalitetu života. U terapiji se najčešće koriste pas, mačka, konj, ptice i igračke. Koriste se kratkotrajni kontakti sa životinjama, kao i dugotrajno držanje životinja o kojima se brinu pacijenti po određenoj metodologiji. Terapija se koristi u liječenju psihijatrijskih bolesnika koji pate od depresije, shizofrenije, fobija i problema s ovisnošću, dok je opće poznato da se usamljenost lakše podnosi u društvu životinja. Također se primjenjuje kod kardiovaskularnih bolesti, demencije, Alzheimerove bolesti, dječje cerebralne paralize, reumatoidnog artritisa, AIDS-a i drugih bolesti. Rezultati istraživanja pokazali su pozitivan učinak terapijskih pasa na simptome mnogih bolesti kada su životinje bile uključene u terapijski proces.

KOBEŠČAK i sur. (2013.) u svome ispraživanju opisuju da rad uz terapijskog psa koji uključuje dodirivanje, bliskost, igru i potpuno prihvaćanje čini uvjete koji su djetetu ugodni i zanimljivi, što je presudno za kognitivni razvoj. Odnos između djeteta i životinje se uspostavlja spontano te se oni međusobno lako poistovjećuju i razvijaju prijateljstvo. Prisutnost terapijskog psa u radu s djetetom djeluje poticajno i izaziva radnje ili pokrete koje roditelj nije u mogućnosti sam potaknuti.

Na temelju mnogobrojnih istraživanja, KRUGER i SERPELL (2010.) navode da je terapija uz pomoć životinja (engl. *Animal – Assisted Therapy*; AAT) ciljano usmjerena terapija u kojoj životinja zadovoljava određene kriterije koji su sastavni dio procesa liječenja samog korisnika. Terapiju uz pomoć životinje usmjerava ili provodi zdravstveni stručnjak ili posebno obučena osoba specijalizirana za provođenje odnosno poboljšanje fizičkog ili mentalnog zdravlja. Nadalje, moguće su i aktivnosti uz pomoć životinja (engl. *Animal-Assisted Activities*, AAA), a sve u svrhu povećane motivacije kako bi se unaprijedile rekreacijske i/ili terapijske dobrobiti za poboljšanje kvalitete života. U pružanje usluga navedenih aktivnosti sudjeluju posebno obučeni stručnjaci u raznim okruženjima, profesionalci i/ili volonteri. Isti su autori ustanovili pozitivnu povezanost između interakcije s terapijskim psom i razvojem socijalnih i komunikacijskih vještina.

Terapija potpomognuta životinjama usmjerena je na konkretnu dijagnozu te ima točno definiran cilj. Značajan učinak u poboljšanju zdravstvenog stanja najtežih oblika neuroloških bolesti zabilježen je u analizi radova objavljenih tijekom 2001. i 2012., a koju su proveli MUÑOZ

LASA i sur. (2015.). Isti autori navode da su u tom razdoblju bili promatrani pozitivni učinci tijekom neurorehabilitacije kod cerebralne paralize, pervazivnim razvojnim poremećajima, multiploj sklerozi, ozljedi leđne moždine, moždanom udaru i mentalnim poremećajima. Glavni terapijski rezultati bili su poboljšanje u okviru grube motoričke funkcije i spretnosti gornjih udova kod pacijenata s cerebralnom paralizom, poboljšanje društvenog funkcioniranja i interakcije, smanjenje stresa, tjeskobe i usamljenosti kod djece sa pervazivnim razvojnim poremećajima te mentalnim poremećajima i smanjena spastičnost s poboljšanom ravnotežom kod osoba oboljelih od multiple skleroza, ozljeda leđne moždine i moždanog udara.

Programi čitanja uz pomoć pasa obećavaju kao inovativna metoda za uključivanje nevoljkih čitatelja i njihovo motiviranje. U takvim programima posebno dresirani psi posjećuju učionice i knjižnice, a djeca im čitaju (Slika 11). Djeca koja se muče s čitanjem mogu biti motivirana da više čitaju, jer smatraju da su psi smirujući i neosuđujući (LANE i ZAVADA, 2013.). Kako navode KIRNAN i sur. (2016.), terapijski pas utječe na povećanje motivacije djeteta za čitanjem, pozitivno utječe na razvoj samopouzdanja tijekom te radnje i time dovodi do postupnog znatnog poboljšanja čitalačkih vještina djeteta.

Slika 11. Primjer izvođenj programa čitanja uz pomoć pasa (izvor: HUŠPVM, 2024.)

Kada dijete vodi psa na povodcu i daje mu naredbe, a pas sluša i surađuje, kod djeteta se razvija osjećaj samopouzdanja. Osim što je dijete motivirano za nastavak sličnih aktivnosti, razvija mu se i svijest da mijenjanjem vlastitog ponašanja i ophođenja izravno utječe na ponašanje i reakciju psa, što pozitivno utječe na kontrolu vlastitog ponašanja i upravljanje vlastitim reakcijama (NEBBE, 2000.).

VERHOEVEN i sur. (2023.) u svom su istraživanju utvrdili da je inovativni pristup koji podupire funkcioniranje učenika u školama u koje su uključene životinje u obrazovni proces, tzv. obrazovanje uz pomoć životinja (engl. *Animal-Assisted Education*, AAE) imalo pozitivan utjecaj na kvalitetu učenja i socijalno-emocionalni razvoj djece, razvoj kognitivnih sposobnosti i socijalnih vještina te ostvarenje boljih emocionalnih rezultata i većeg samopouzdanja učenika osnovnih škola. Prema ocjeni njihovih učitelja, nakon razdoblja boravka pasa u školama učenici su imali bolji pristup radnim navikama, ugodnije ponašanje, emocionalnu stabilnost i veći stupanj socijalizacije. Također utvrđeno je da su se sva verbalna i neverbalna ponašanja učenika povećala, osim kontakta očima. BEETZ i sur. (2012.) navode jedan od poznatijih slučajeva dobrobiti uključivanja terapijskih pasa u obrazovni sustav Republike Austrije koja je omogućila učiteljima da na nastavu dovedu svoje kućne ljubimce. Prisutnost životinja, ponajprije pasa, dovela je do niza prednosti u radu s djecom, kao što su poboljšanje pažnje u nastavi, razvoj empatije i motivacije za rad te podizanje raspoloženja, što je dovelo i do općenitog napretka u razvoju socijalnih, emocionalnih i kognitivnih sposobnosti djece. ENDENBURG i VAN LITH (2011.) navode da se prednosti uključivanja terapijskog psa u nastavu očituju u tome da on stvara osjećaj udobnosti, sigurnosti i prihvaćanja, kao i okruženje bez osjećaja osude i straha. U terapijskom psu učenici vide interaktivnog i odanog prijatelja uz kojeg na zabavan i edukativan način lakše usvajaju nastavne zadatke. Također je važna uloga terapijskog psa u individualnom radu s učenicima s poteškoćama u nastavi, gdje se pojedincu prilagođeno i planski pomaže uz prisutnost terapijskog psa, stručnih suradnika škole i voditelja terapijskog psa. Godine 2019. započeo je projekt Hrvatske udruge za pse vodiče i mobilitet Zagreb i III. osnovne škole Bjelovar u sklopu kojeg terapijski pas tijekom cijelog vremena trajanja nastave boravi u učionici s učenicima. Terapijski pas je uveden u proces nastave u svrhu motivatora i općeg poboljšanja rada s djecom u nastavi (Slika 12). Dosadašnje iskustvo je iznimno pozitivno i ukazuje na brojne potencijalne mogućnosti provedbe ovakvih vrsta projekata u budućnosti (BREKALO, 2020.).

Slika 12. Program uvođenja psa u osnovnoškolsku nastavu (izvor: HUŠPVM, 2024.)

2.4.4. Značaj Udruga koje sudjeluju u školovanju pasa s pomagačkom i terapijskom namjenom

U Republici Hrvatskoj postoje dvije ustanove koje provode programe školovanja pasa pomagača i terapijskih pasa: Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet te Centar za rehabilitaciju Silver. Uz osnovni program školovanja pasa, udruge obuhvaćaju i brojne druge programe unutar kojih se terapijski psi koriste u okviru raznih aktivnosti s djecom u vrtićima, školama, umirovljeničkim domovima i zdravstvenim ustanovama. Školovani psi pomagači namijenjeni su pojedinačnom korisniku – djetetu s poteškoćama u razvoju ili osobi s invaliditetom. Ovisno o potrebama i trendu, u Republici Hrvatskoj postoji znatno veći broj pasa pomagača nego terapijskih pasa (ČILIĆ BURUŠIĆ, 2022.).

2.4.4.1. Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet

Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet s radom je započela devedesetih godina prošlog stoljeća, kada su ljubitelji i uzgajivači pasa, studenti veterinarske medicine te slijepa osoba pokrenuli inicijativu s namjerom da školovane pse odgoje za potrebe samostalnog i

neovisnog kretanja osoba kako bi osigurali bolju kvalitetu života osobama s invaliditetom. Godine 1990., točnije 8. lipnja, osnovan je Odbor Hrvatskog društva za uzgoj i školovanje pasa vodiča slijepih. Društvo je 1991. godine upisano u Registar društvenih organizacija Republike Hrvatske te je 1994. godine promijenilo naziv u Hrvatsku udrugu za školovanje pasa i mobilitet.

U početku svoga postojanja, rad udruge obuhvaćao je: nabavljanje i prijevod stručne literature o obuci pasa vodiča, nabavku i socijalizaciju potencijalnih pasa za školovanje te stvaranje i edukaciju inicijalnog tima instruktora. Početkom 1993. godine, u suradnji i pod mentorstvom slovenskog instruktora gospodina Zvone Es, organizirani su prvi ispiti instruktora i pasa vodiča.

Programne školovanja terapijskih pasa za djecu s poteškoćama u razvoju udruga provodi od 2002. godine. Članica je međunarodnih organizacija *International Guide Dog Federation* (IGDF) i *Assistance Dogs Europe* (ADE) te je jedina nevladina i neprofitna organizacija u Republici Hrvatskoj koja provodi program te vrste. Udruga aktivno organizira edukacije i stručno usavršavanje trenera i instruktora u inozemnim centrima za školovanje pasa pomagača (u centrima Velike Britanije, Norveške, Kanade). Provedba programa školovanja i dodjele terapijskih pasa za djecu s teškoćama u razvoju i programa školovanja i dodjele rehabilitacijskih pasa - pomagača osobama u invalidskim kolicima započela je 2002. godine. Udruga trenutno broji 94 člana, od čega je stalno zaposlenih pet osoba.

Udruga je član i u nekim međunarodnim organizacijama: IGDF - *International Guide Dog Federation*, EGDF - *European Guide Dog Federation*, ADE - *Assistance Dogs Europa*. U Hrvatskoj postoje i klubovi korisnika: Klub korisnika pasa vodiča Zagreb, Klub korisnika pasa vodiča Dubrovnik, Klub korisnika pasa vodiča Karlovac, Klub obitelji korisnika terapijskih pasa.

Od početka postojanja, Udruga razvija suradnju sa sličnim organizacijama u okruženju: Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji, Mađarskoj, Rumunjskoj i Austriji. Kako na svojim stranicama navodi „Realizacijom ciljeva, Udruga promiče osnovna ljudska prava i kvalitetu življenja slijepih i drugih osoba s invaliditetom te djece s teškoćama u razvoju, stvarajući uvjete za njihovu socijalnu uključenost u zajednicu.“ (HUŠPVM, 2024.)

2.4.4.2. Centar za rehabilitaciju Silver

Centar za rehabilitaciju Silver je ustanova socijalne skrbi koja u proces rehabilitacije osoba s invaliditetom i djece s poteškoćama u razvoju uključuje rad s psima pomagačima. Centar je

osnovan od strane Grada Zagreba i to je jedini centar takve vrste u ovom dijelu Europe. Glavna misija Centra je kvalitetno uključivanje korisnika u lokalnu zajednicu u skladu s njihovim individualnim mogućnostima i potrebama. Od brojnih usluga koje ustanova nudi najznačajnije su „terapija senzorne integracije uz terapijskog psa i osposobljavanje osoba s oštećenjem vida za orijentaciju i mobilitet uz pomoć psa vodiča, korištenje tehnike bijelog štapa i elektronskih uređaja“ (CZRS, 2024.).

Nadalje, provedbom raznih edukativnih aktivnosti koje Centar nudi podiže se svijest o osobama s razvojnim poteškoćama i invaliditetom. Djelatnosti koje provodi Centar za rehabilitaciju Silver su:

- a) „osposobljavanje osoba s oštećenjem vida za orijentaciju i mobilitet uz pomoć psa vodiča, korištenje tehnike bijelog štapa i elektronskih uređaja
- b) osposobljavanje osoba s tjelesnim i/ili intelektualnim oštećenjem za korištenje psa pomagača
- c) osposobljavanje voditelja ili stručnjaka za uključivanje terapijskog psa za rad u ustanovi
- d) edukacija i certifikacija specijaliziranog kadra za mobilnost osoba s tjelesnim i/ili intelektualnim oštećenjem
- e) uzgoj, socijalizacija i školovanje psa pomagača, osiguranje zdravstvene zaštite i prehrane pasa u programima uzgoja, socijalizacije i školovanja psa pomagača.

Između ostalog, Centar provodi program rehabilitacije s terapijskim psom za korisnike koji nemaju mogućnost imati psa kod kuće ili čekaju da im pas pomagač bude dodijeljen. U Centru za rehabilitaciju Silver postoji i poludnevni boravak koji je namijenjen osobama sniženih intelektualnih sposobnosti, a temelji se na razvoju komunikacijskih vještina, socijalnih veza i unaprijeđenja aktivnosti vezanih za svakodnevni život (CZRS, 2022.).

Terapijski psi se najčešće dodjeljuju djeci s razvojnim poteškoćama. Prvi korak u programu je timska procjena, a zatim, u suradnji s roditeljima, stručnjaci izrađuju individualni plan i postavljaju ciljeve za svakog pojedinog korisnika.

Osim što terapijski pas može biti dodjeljen korisniku kao pomagač, pozitivan utjecaj je također vidljiv i tijekom vježbi te aktivnosti poput igre u procesu rehabilitacije. Tijekom svih godina rada zabilježen je pozitivan utjecaj psa u poboljšanju raspoloženja i smanjenja tjeskobe korisnika. Isto tako, nije zanemariv niti učinak postepenog stvaranja prijateljskog odnosa između korisnika i terapijskog psa, jer ono znatno utječe na osjećaj samopouzdanja i sigurnosti.

Kojim pristupom će se terapijski pas uključivati u rehabilitaciju ovisi o specifičnim individualnim potrebama i mogućnostima korisnika, kao i o vrsti poteškoća na koje se u programu stavlja naglasak (autizam, govorne, intelektualne ili motoričke poteškoće, sljepoća, gluhoća ili drugo). Centar za rehabilitaciju Silver uključuje svoje pse pomagače i u rad s korisnicima usluga mnogih drugih ustanova za djecu s razvojnim poteškoćama. Inovativni pristup je zabilježen i u radu tj. u terapiji senzorne integracije uz terapijskog psa, čime se potiče stvaranje neuroloških procesa i organizacije senzornih podražaja iz vlastitog tijela i okruženja, što omogućava stvaranje primjerene i svrhovite reakcije pojedinca na postavljene zahtjeve i zadatke iz okoline. Temeljne principe terapije senzorne integracije SIAT (Senzorna integracija prema Ayres u pedagogiji) postavila je dr. A. Jane Ayers. Program je namijenjen djeci s poteškoćama u razvoju i senzornog procesiranja, s poteškoćama u organizaciji ponašanja, poremećjima samoregulacije, mišićnog tonusa, motoričkog planiranja, percepcije, motorike, budnosti, razine uzbuđenosti i otežanog igranja.

Djeca s razvojnim poteškoćama su često opterećena velikim brojem raznih zahtjevnih terapija koje djetetu s vremenom mogu postati zamorne i monotone. U takvim slučajevima prisutstvo terapijskog psa djetetu olakšava provedbu vježbi i doprinosi stvaranju pozitivne radne atmosfere te smanjuje anksioznost stvarajući tako osjećaj sigurnosti. Sve više raste i interes za korištenje terapijskih pasa u obrazovnom okruženju, posebice u radu s djecom s teškoćama u razvoju predškolske dobi (BRELSFORD i sur., 2017.).

Tijekom suočavanja korisnika s mnogobrojnim problemima društvene prirode poput socijalne izolacije, smanjene dostupnosti pojedinih zdravstvenih usluga, pa tako i rehabilitacije djece s teškoćama u razvoju (poput poremećaja govora i jezika) te pogoršanja mentalnog zdravlja djece, ustanovilo se da psi imaju značajnu ulogu u motiviranju djece na rad, u poboljšanju rehabilitacijskih aktivnosti te zaštiti mentalnog zdravlja tijekom pandemije (ČILIĆ BURUŠIĆ, 2022.).

3. ZAKLJUČCI

Psi pomagači i terapijski psi neizostavna su karika u svakodnevnoj pomoći pojedincima/korisnicima te tijekom rehabilitacijskih procesa. Pri tome su pravilan odabir šteneta, njegov odgoj i socijalizacija bitna osnova u daljnjem školovanju (obuci) za radne zadatke koji se pred psa postavljaju s obzirom na specifičnost njegove namjene, a u cilju postizanja bolje uključivosti osoba s posebnim potrebama u svakodnevne životne aktivnosti. U Republici Hrvatskoj postoje dvije institucije koje se bave obukom pasa pomagača i terapijskih pasa, a to su Hrvatske udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet te Centar za rehabilitaciju Silver. Njihov rad pritom ne obuhvaća samo školovanje pasa, već i obuku novih instruktora, kao i krajnjih korisnika. Iako najveći broj čine korisnici pasa vodiča slijepih, sve je značajnija primjena pasa kod osoba s invaliditetom te djece s razvojnim poteškoćama, kao i uključivanje terapijskog psa u obrazovni proces, čime se uvelike potiče socijalni, motorički i emocionalni razvoj djece. Iz tog su razloga psi pomagači i terapijski psi sve značajniji u suvremenom društvu zbog mogućnosti njihova uključivanja u mnogobrojne oblike terapije i/ili rehabilitacijske procese, čime podižu korisnicima i njihovim bližnjima kvalitetu života.

4. LITERATURA

- AKC (2024a): American Kennel Club. Golden retriever. <https://www.akc.org/dog-breeds/golden-retriever> (30.04.2024.)
- AKC (2024b): American Kennel Club. Labrador Retriever. <https://www.akc.org/dog-breeds/labrador-retriever/> (14.05.2024.)
- AKC (2024c): American Kennel Club. Poodle standard. <https://www.akc.org/dog-breeds/poodle-standard/> (8.5.2024)
- ANCIENT PAGES (2016): 26,000-Year-Old Footprints In Chauvet Cave: Oldest Evidence Of Human-Canine Relationship. https://www.ancientpages.com/2016/12/29/26000-year-old-footprints-in-chauvet-cave-oldest-evidence-of-human-canine-relationship/#google_vignette (24.5.2024.)
- BATES, M. (2018): Prehistoric Puppy May Be Earliest Evidence of Pet-Human Bonding. National Geographic. <https://www.nationalgeographic.com/history/article/ancient-pet-puppy-oberkassel-stone-age-dog> (25.5.2024.)
- BAUER, M. (1989): Pas moj prijatelj. SNL, Zagreb, str. 39-40.
- BAUER, M. (1996.): Kinologija. Školska knjiga, Zagreb, str. 27.
- BAUER, M. (2000): Kinologija 1 - Uzgoj, njega i hranidba pasa.II. prošireno izdanje, Zagreb, str. 12-25.
- BEETZ, A., H. JULIUS, D. TURNER, K. KOTRSCHAL (2012): Effects of social support by a dog on stress modulation in male children with insecure attachment. *Front. Psych.* 28, 352.
- BREKALO, N. (2020): Terapijski pas u nastavi. *Bjelovarski učitelj* 1-3, 119–121.
- BRELSFORD, L. V., K. MEINTS, N. R. GEE, K. PFEFFER (2017): Animal-Assisted Interventions in the Classroom-A Systematic Review. *Int. J. Environ. Res. Public. Health.* 22, 669.
- CZRS (2022): Centar za rehabilitaciju Silver. Terapijski pas. <https://czrs.hr/programi/terapijski-pas/> (24.05.2024)
- CZRS (2024): Centar za rehabilitaciju Silver. Uzgoj pasa pomagača. <https://czrs.hr/programi/uzgoj-pasa-pomagaca/> (23.05.2024)
- COILE, C. (2024): Labrador retriever – breed of dog <https://www.britannica.com/animal/Labrador-retriever> (30.05.2024.)

- ČILIĆ BURUŠIĆ, L. (2022): Terapijski pas – podrška obrazovnom okruženju i mentalnom zdravlju djece s teškoćama u razvoju tijekom pandemije COVID-a-19. Časopis za socijalne djelatnosti 4, 10.
- DIMITRIJEVIĆ, I. (2009): Animal-assisted therapy – A new trend in the treatment of children and adults. Psychiatr. Danub. 21, 236–241.
- ELMACI, D. T., S. CEVIZCI (2015): Dog-assisted therapies and activities in rehabilitation of children with cerebral palsy and physical and mental disabilities. Int. J. Environ. Res. Public Health 12, 5046-5060.
- ENDENBURG, N., H. A. VAN LITH (2011): The influence of animals on the development of children. Vet. J. 190, 208–214.
- FAIRMAN, S. K., R. A. HUEBNER (2001): Service dogs: A Compensatory resource to improve function. Occup. Ther. Health Care. 13, 41-52.
- FCI (2024): Federation Cynologique Internationale. Presentation of Organisation. <https://fci.be/en/Presentation-of-our-organisation-4.html> (28.4.2024.)
- FLIAM, D. (2024): Golden Retriever History: Behind the Breed's 'Unfashionable' Past. <https://www.akc.org/expert-advice/dog-breeds/behind-the-breed-golden-retriever-history/> (05.06.2024.)
- FOGLE, B. (2005): Nova enciklopedija pasa. Leo-Commerce d.d., Rijeka.
- FREEDMAN, A. H., R. K. WAYNE (2017): Deciphering the origin of dogs: from fossils to genomes. Annu. Rev. Anim. Biosci. 5, 281–307.
- GILLES, R. (2023): 5,000 War Dogs Served in Vietnam and Almost All of Them Were Left Behind. <https://www.warhistoryonline.com/vietnam-war/war-dogs-vietnam.html> (25.04.2024.)
- GLEESON, B. T., L. A. B. WILLSON (2023): Shared reproductive disruption, not neural crest or tameness, explains the domestication syndrome. Proc. R. Soc. B. 290. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2022.2464> (30.05.2024.)
- GUEST, C. M., G. M. COLLINS, J. McNICHOLAS (2006): Hearing dogs: a longitudinal study of social and psychological effects on deaf and hard-of-hearing recipients. J. Deaf. Stud. Deaf. Educ. 11, 252-261.
- HKS (2022a): Hrvatski kinološki savez. FCI 8 - španijeli i psi za vodu. hks.hr/wp-content/uploads/2022/12/FCI-8-standardi-web.pdf (19.05.2024.)

- HKS (2022b): Hrvatski kinološki savez. FCI 9 – psi za pratnju i patuljaste pasmine. <https://hks.hr/wp-content/uploads/2023/01/FCI-9-standardi-ispravak.pdf> (19.05.2024.)
- HKS (2022c): Hrvatski kinološki savez. FCI 1 - ovčarski i govedarski psi. <https://hks.hr/wp-content/uploads/2023/01/FCI-1-standardi-ispravak-1.pdf> (19.05.2024.)
- HKS (2024): Hrvatski kinološki savez. Hrvatske autohtone pasmine. <https://hks.hr/> (20.05.2024.)
- HUŠPVM (2022): Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet. Reci DA terapijskom psu. Mogućnosti i dobrobiti intervencija stručnjaka i terapijskog psa. (Mira Katalenić, ur.). Tiskara Zelina, Zelina, Hrvatska.
- HUŠPVM (2024): Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet. Psi vodiči. <https://www.psivodici.hr/> (9.5.2024.)
- HRŽENJAK, A. (2006): Autohtone pasmine pasa u Republici Hrvatskoj, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Veterinarski fakultet, Zagreb, Hrvatska.
- JALONGO, M. R., T. ASTORINO, N. BOMBOY (2004): Canine visitors: the influence of therapy dogs on young children's learning and well-being in classrooms and hospitals. *Early Child. Educ. J.* 32, 9–16.
- KATCHER, A. H., E. FRIEDMANN, A. M. BECK, J. J. LYNCH (1983): Looking, talking and blood pressure: the physiological consequences of interaction with the living environment. U: *New Perspectives on Our Lives With Companion Animals* (A. H. Katcher and A. M. Beck, Ur.), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, str. 351–359.
- KIRNAN, J., S. SIMINERIO, Z. WONG (2016): The Impact of a Therapy Dog Program on Children's Reading Skills and Attitudes toward Reading. *Early Childhood Educ. J.* 44, 637–651.
- KOBEŠČAK, S., T. SELAKOVIĆ, L. KATALENIĆ (2013): Poticanje dječjeg razvoja uz terapijskog psa: prikaz slučaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 49, 209-216.
- KOTRSCHAL, K., B. ORTBAUER (2003): Behavioral effects of the presence of a dog in a classroom. *Anthrozoös*, 16, 147–159.
- KRUGER, K. A., J. A. SERPELL (2010): Animal-assisted interventions in mental health: Definitions and theoretical foundations. U: *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (A. H. Fine, Ur.), Elsevier Academic Press, str. 33–48.

- LANE, H. B., S. D. W. ZAVADA (2013): When reading gets ruff: canine-assisted reading programs. *The Reading Teacher*. 67, 87-95.
- LAHTINEN, M., D. CLINNICK, K. MANNERMAA, J. S. SALONEN, S. VIRANTA (2021): Excess protein enabled dog domestication during severe Ice Age winters. *Sci. Rep.* 11, 7.
- LARKIN, P., M. STOCKMAN (1998): *Knjiga o psima*, Leo-Commerce d.d., Rijeka.
- MARTIN, F., J. FARNUM (2002): Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *West. J. Nurs. Res.* 24, 657–670.
- MOWRY, R. L., S. CARNAHAM, D. WATSON (1994): A national study on the training, selection and placement of hearing dogs. University of Arkansas, Fayetteville, Arkansas.
- MUÑOZ LASA, S., N. M. BOCANEGRA, R. V. ALCAIDE, M. A. ARRATIBEL, V. E. DONOSO, G. FERRIERO (2015): Animal assisted interventions in neurorehabilitation: a review of the most recent literature. *Neurol.* 30, 1–7.
- NEBBE, L. (2000). *Nature Therapy. U: Handbook on Animal-Assisted Therapy.* (Fine, A. H., Ur.), Theoretical Foundations and Guidelines for Practice Academic Press, str. 179-211.
- PERRI, A. R., T. R. FEUERBORN, L. A. F. FRANTZ, G. LARSON, R. S. MALHI, D. J. MELTZER, K. E. WITT (2021): Dog domestication and the dual dispersal of people and dogs into the Americas. *Proc. Natl. Acad. Sci.* 118. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8017920/> (29.05.2024.)
- RINTALA, D. H., B. S. R. MATAMOROS, L. L. SEITZ (2002): Effects of assistance dogs on persons with mobility or hearing impairments: A pilot study. *J. Rehabil. Res. Dev.* 45, 489–504.
- SACHS-ERICSSON, N., N. K. HANSEN, S. FITZGERALD (2002): Benefits of assistance dogs: A review. *Rehabil. Psychol.* 47, 251–277.
- SAMS, J. M., E. V. FORTNEY, S. WILLENBRING (2006): Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation. *Am. J. Occup. Ther.* 60, 268-274.
- SMITH, T. D., B. VAN VALKENBURGH (2021): The dog-human connection. *Anat. Rec.* (Hoboken) 304, 10-18.
- SOLOMON, O. (2010): What a dog can do: Children with autism and therapy dogs in social interaction. *Am. Anthropol.* 38, 143 – 166.

- TANCREDI, D., I. CARDINALI (2023): Being a dog: A review of the domestication process. *Genes* 2023, 14, 992.
- THALMANN, O., A. R. PERRI (2018). Paleogenomic Inferences of Dog Domestication. U: *Paleogenomics. Population Genomics.* (Lindqvist, C., O. Rajora, Ur.), Springer, Cham, str. 273-306.
- VANACORE, C. B. (2024): Dog. *Encyclopedia Britannica.* <https://www.britannica.com/animal/dog#ref15455> (29.4.2024.)
- VERHOEVEN, R., R. BUTTER, R. MARTENS, M.-J. ENDERS-SLEGERS (2023): Animal-assisted education: exploratory research on the positive impact of dogs on behavioral and emotional outcomes of elementary school students. *Children (Basel).* 10:1316. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37628314/> (29.05.2024.)
- WANG, X., R. H. TEDFORD, B. VAN VALKENBURGH, R. K. WAYNE (2004): Evolutionary history, molecular systematics, and evolutionary ecology of Canidae. U: *Biology and Conservation of Wild Canids.* (Macdonald, D. W., C. Sillero-Zubiri, Ur.), Oxford University Press, Oxford, str. 39–54.
- WANG, G.-D., R.-X. FAN, W. ZHAI, F. LIU, L. WANG, L. ZHONG, H. WU, H.-C. YANG, S.-F. WU, C.-L. ZHU, L. YAN, G. YUN, G. RI-LE, W. CHUNG-I, Z. YA-PING (2014): Genetic convergence in the adaptation of dogs and humans to the high-altitude environment of the tibetan plateau. *Genome Biol. Evol.* 6, 2122–2128.
- WINKLE, M., T. K CROWE, I. HENDRIX (2012): Service dogs and people with physical disabilities partnerships: a systematic review. *Occup. Ther. Int.* 19, 54-66.
- WORLD DOG FINDER (2024): Treniranje pasa pomagača. https://worlddogfinder.com/hr/blog/savjeti-za-pse/treniranje-pasa-pomagaca?utm_content=cmp-true (17.05.2024.)
- ZAKON O KORIŠTENJU PSA POMAGAČA (2019): *Narodne novine* br. 39/2019.

5. SAŽETAK

Odgoj i školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa

Eleonora Žnidarić

Odgoj i školovanje pasa pomagača i terapijskih pasa omogućuje osobama s posebnim potrebama lakše obavljanje svakodnevnih životnih zadataka, kao i veći socijalni i društveni kontakt uz pomoć školovanog i odgojenog psa. Najčešće korištene pasmine su labrador retriever i zlatni retriever, no danas sve veći značaj imaju i pudl te njemački ovčar. Psi koji se koriste sa svrhom pomagača ili terapijskih pasa posebno su odgojeni i obučeni psi koji nakon dugotrajnog razdoblja socijalizacije i školovanja odlaze korisniku te im pomažu u svakodnevnim aktivnostima. Korisnici terapijskih pasa su najčešće slijepe osobe (psi vodiči), djeca s teškoćama u razvoju (terapijski psi) ili nepokretne osobe (rehabilitacijski psi). Sigurnost koju pas pomagač ili terapijski pas može pružiti čovjeku vrlo je bitan čimbenik u svakodnevnom životu korisnika.

Cilj diplomskog rada bio je ukratko prikazati porijeklo i povjesni razvoj pasa, sistematizaciju i podjelu pasa prema načinu uzgoja i namjeni, potom opisati uzgoj i školovanje te socijalizaciju pasa pomagača i pasa korištenih u terapijske svrhe. Prikazan je značaj rada pojedinih udruga u Republici Hrvatskoj koji se bave odgojem i školovanjem pasa pomagača. Također opisane su pozitivne interakcije pasa pomagača i terapijskih pasa s osobama-korisnicima u društvenim aktivnostima te njihovo sudjelovanje u poboljšanju svih funkcionalnih i psiholoških ishoda terapija kod osoba s poteškoćama u motoričkim kretnjama ili ravnoteži, zdravstvenim problemima poput dijabetesa, epilepsije ili drugih nefizioloških poremećaja i reakcija (osobe s psihijatrijskim poremećajima i autizmom).

Iz prikazanog diplomskog rada mogli bismo zaključiti da su pas pomagač i terapijski pas sve značajniji u suvremenom društvu zbog mogućnosti njihova uključivanja u mnogobrojne oblike terapije i/ili rehabilitacijske procese, čime korisnicima i njihovim bližnjima podižu kvalitetu života.

Ključne riječi: pas pomagač, terapijski pas, socijalizacija, školovanje

6. SUMMARY

Raising and training of assistance and therapy dogs

Eleonora Žnidarić

Raising and training assistance and therapy dogs enable people with special needs to facilitate significant everyday life tasks and social contact with the help of a trained and well-behaved dog. The most commonly used breeds are Labrador Retriever and Golden Retriever, but today the Poodle and the German Shepherd are increasingly important. Dogs used as helpers or therapy dogs are specially raised and trained dogs that go to the user after a long period of socialisation and training and help them in their daily activities. Users of therapy dogs are most often blind people (guide dogs), children with developmental disabilities (therapy dogs) or immobile people (rehabilitation dogs). The security that a service dog or therapy dog can provide to a person is a significant factor in the user's daily life.

The thesis aimed to describe the origin and historical development of dogs briefly, the systematisation and division of dogs according to the method of breeding and purpose, and then to explain the breeding training and socialisation of assistance dogs and dogs used for therapeutic purposes. The importance of the work of specific associations in the Republic of Croatia that deal with the education and training of assistance dogs is presented. It also described the positive interactions of assistance dogs and therapy dogs in social activities and participation in improving all functional and psychological outcomes of therapy and assistance for people with difficulties in motor movements or balance, health problems such as diabetes, epileptic seizures or other non-physiological disorders and reactions, especially as support for people with psychiatric disorders and autism.

From the presented thesis, we could conclude that assistance and therapy dogs are increasingly crucial in including numerous forms of the therapeutic and rehabilitative roles of new and existing users in their daily activities, raising the people's and their neighbours' quality of life.

Key words: assistance dog, therapy dog, socialization, training

7. ŽIVOTOPIS

Rođena sam 28. rujna 1992. godine u Zagrebu gdje sam završila osnovnu školu, jezičnu gimnaziju i glazbenu školu. Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu upisala sam 2011. godine, a na petoj godini studija odabrala sam usmjerenje „Kućni ljubimci“. Praktičnu nastavu sam odradila u Veterinarskoj stanici Jastrebarsko. Aktivno se služim engleskim i talijanskim jezikom.